Res Rhetorica

ISSN: 2392-3113

Retoryki posthumanistyczne
Posthuman rhetorics

13 (2) 2026

ISSUE EDITOR: MICHAŁ MOKRZAN, ANNA BENDRAT

REVIEW / RECENZJA

BARTOSZ HORDECKI

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU, POLSKA

https://orcid.org/0000-0002-3852-4155

bartosz.hordecki@amu.edu.pl

Recenzja/Review: Agnieszka Budzyńska-Daca, *Retoryka gatunków. Projekt krytycznej analizy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2025, ss. 278

License

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 international (CC BY 4.0).
The content of the license is available at http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

DOI: https://doi.org/10.29107/rr2026.2.9

Res Rhetorica, ISSN 2392-3113, 13 (2) 2026, p. 185

BARTOSZ HORDECKI
UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU, POLSKA
https://orcid.org/0000-0002-3852-4155
bartosz.hordecki@amu.edu.pl

Recenzja/Review: Agnieszka Budzyńska-Daca, *Retoryka gatunków. Projekt krytycznej analizy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2025, ss. 278

Wherever something stands, something else will stand beside it
Przysłowie ludu Ibo

1. Uwagi wstępne

Poszukując punktu wyjścia jakiejkolwiek refleksji retorycznej, można wskazać trywialną uwagę retorów antycznych, iż ekspresja rozwija się poprzez (1) łączenie różnorodnych elementów, (2) ich dzielenie, (3) transmutację oraz (4) immutację (Lausberg, 2002, 277 i n.). Mimo że pozornie niezbyt odkrywcza, przywołana myśl zasługuje na miano fundamentu dociekań retorycznych. W szczególności odnosi się w sposób maksymalnie syntetyczny do ogółu środków, którymi dysponuje osoba komunikująca się. Umożliwia również sformułowanie podstawowego dylematu, przed którym staje każdy podmiot retoryczny: czy oddziaływać na audytorium dzieląc, łącząc czy też przekształcając wybrane aspekty rzeczywistości komunikacyjnej.

Powyższe uwagi odnoszą się również do komunikacji w sferze nauki. Są one istotne zwłaszcza wówczas, gdy badacze twórczo poszukują własnej odpowiedzi w odniesieniu do zagadnień osadzonych w szerokim horyzoncie dociekań teoretyczno-metodologicznych. Wówczas przywołany powyżej dylemat wypada odnieść do tradycji studiów w określonej domenie. Należy zatem rozstrzygnąć, co z utrwalonej wcześniej refleksji ująć, co pominąć i co przetworzyć. Właściwe rozstrzygnięcie tej kwestii jest kluczowe w kontekście rozwoju danej dyscypliny lub dyscyplin, zwłaszcza w ramach nauk humanistycznych i społecznych. Dzięki niemu powstają innowacyjne, wartościowe sposoby podejmowania problemów,

które konstytuują określone pole refleksji. Dotyczy to nie tylko nowych idei czy konceptów badawczych, lecz również form ekspresji naukowej, które (1) współkształtują poznanie, (2) oddziałują na konsensus dotyczący odróżniania wiedzy naukowej od innych wytworów świadomości.

2. Zamysł badawczy

Przywołane dylematy stanowią tło istotne publikacji „Retoryka gatunków. Projekt krytycznej analizy", autorstwa Agnieszki Budzyńskiej-Dacy. Można nawet stwierdzić, że to one są centralnym przedmiotem refleksji podejmowanej przez Autorkę. Jest tak, gdyż jej praca dotyczy przede wszystkim tego, w jaki sposób określone formy ekspresji – a więc gatunki – mogą rezonować w przestrzeni komunikacyjnej (spotykając się z określoną reakcją i wpisując w szeroki system wzajemnie powiązanych gatunków). W rezultacie swoistym nadpojęciem w przywołanej monografii okazuje się odpowiedź gatunkowa (*uptake*). Jest ona rozumiana przez Autorkę w nawiązaniu do koncepcji Anne Freadman, a więc jako „mechanizm determinujący interakcję komunikacyjną. Zachodzi on, gdyż gatunki nie istnieją w izolacji, lecz funkcjonują w ramach relacji przyjęcia, odpowiedzi i kontynuacji. Odpowiedź gatunkowa wynika z intertekstualnych i intergatunkowych powiązań, co sprawia, że dany gatunek nie tylko inicjuje określone działanie komunikacyjne, ale także warunkuje, w jaki sposób może zostać podjęty i rozwinięty w kolejnych aktach komunikacyjnych" (Budzyńska-Daca 2025, 60; zob też Freadman 2002).

W recenzowanej pracy A. Budzyńska-Daca podjęła w sposób oryginalny – zarówno formalnie, jak i treściwo – problematykę stanowiącą popularny przedmiot zainteresowania. Książka zachęca czytelników do pogłębionego i systematycznego namysłu nad sensem oraz znaczeniem krytyki retorycznej gatunków. W rezultacie koncepcja Autorki w sposób swoisty lokuje się na pograniczu trzech nadzwyczaj ważnych i wielowątkowych dziedzin ludzkiej aktywności intelektualnej, a więc: 1) krytyki, 2) retoryki oraz 3) genologii. Dziedziny te w recenzowanej pracy korespondują ze sobą, splatają się, wzmacniają nawzajem, współtworząc oryginalną przestrzeń teoretyczno-praktyczną.

W ramach wykreowanej sfery dociekań badaczka oferuje konceptualizację przemyślaną i dojrzałą. Spaja ona w atrakcyjny sposób kilka istotnych dualności, co przekłada się na książkę dobrze wyważoną. Balans, o którym mowa, nie jest kwestią przypadku, lecz wynika z doświadczenia oraz starannego planowania. Autorska samoświadomość w tym zakresie znajduje wyraz we „Wprowadzeniu", które zawiera szczegółowe wskazówki dotyczące tego, jak książkę można czytać i jak z niej skorzystać.

Tak więc – zgodnie z sugestiami A. Budzyńskiej-Dacy – opracowanie łączy:

(1) syntezę teoretycznych podstaw retorycznych badań genologicznych (ujętą w części pierwszej rozumianej jako „swoiste podłoże koncepcyjne dla części drugiej") z projektem retorycznej krytyki gatunkowej (w ramach którego Autorka wychodzi od prezentacji klasycznego modelu retorycznej krytyki gatunków Sonji K. Foss, by następnie zaproponować własny model retorycznej analizy krytycznej, s. 15, 17),
(2) narrację linearną z narracją selektywną (co umożliwia czytelnikowi „wybór ścieżki lektury zależnie od jego potrzeb i posiadanej wiedzy", s. 19),
(3) refleksję dotyczącą krytyki zarówno potencjału, jak i aktualizacji gatunków retorycznych (oznacza to projektowanie narzędzi umożliwiających „analizę gatunku w ujęciu ogólnym – nakierowaną na wydobycie jego retorycznego potencjału *in abstracto*", a także „zastosowanie modelu do analizy konkretnego artefaktu komunikacyjnego i/lub konkretnej sytuacji retorycznej jako przykład aktualnego użycia gatunku", s. 19).

3. Dialogiczność, kontynuacja, innowacja

Książka A. Budzyńskiej-Dacy oferuje szeroką panoramę myśli zarówno w wymiarze czasowym, jak i przestrzennym. Przynosi autorski przegląd studiów integrujących myśl krytyczną, retoryczną oraz genologiczną. Jest też oryginalną syntezą głównie polskojęzycznego oraz anglojęzycznego dorobku w omawianej domenie. W rezultacie integruje aktualne oraz potencjalne ścieżki rozumienia retorycznej krytyki gatunków. Oznacza to (1) rozpoznanie tego, czym retoryczna krytyka gatunków jest/może być, lecz również (2) w jaki sposób można ją aplikować w odniesieniu do określonych aktów i artefaktów komunikacyjnych.

Dwoista struktura pracy czyni ją tekstem dialogicznym, w ramach którego można odnaleźć wielopoziomowe interakcje i „międzyspojrzenia" (por. Okopień-Sławińska, 2020). Ta praca została m.in. pomyślana jako przestrzeń spotkania: (1) syntezy (spójna narracja dotycząca rozwoju pola badawczego) i analizy (precyzyjny wybór instrumentarium pojęciowego, dzięki któremu powstał nowy, atrakcyjny model gatunkowej krytyki retorycznej), (2) tradycji i innowacji interpretacyjno-aplikacyjnych (autorka docenia propozycje poprzedników, by podjąć z nimi dyskusję, w której eksponuje własne przemyślenia i rozwiązania intelektualne), (3) retoryki jako dziedziny studiów (*rhetorica docens*, która umożliwia systemowe rozumienie fenomenów komunikacyjnych) z retoryką jako praktyką kształtowania świadomości (*rhetorica utens*, która poszerza umiejętności w zakresie stosownego kreowania realiów poprzez komunikację).

Dwie główne części monografii – teoretyczna i metodologiczna – wzajemnie korespondują ze sobą, odzwierciedlając fakt integralnego powiązania ujętych w nich wątków.

Część pierwsza, jak już wspomniano, stanowi solidny przegląd istotnych ujęć teoretycznych, które pozwalają czytelnikom pogłębić oraz usystematyzować wiedzę dotyczącą związków pomiędzy retoryką, genologią oraz krytyką. A. Budzyńska-Daca umiejętnie zestawiła literaturę dotyczącą trzech wskazanych dziedzin refleksyjno-praktycznych. W ten sposób powstało pole dyskursywno-badawcze, w ramach którego zaprezentowała dwa modele retorycznej krytyki genologicznej. Są to: (1) klasyczna propozycja Sonji K. Foss (2018), (2) model własny Autorki istotnie korespondujący z ujęciem klasycznym.

Krytyka retoryczna gatunków została trafnie przedstawiona jako „jeden z nurtów" krytyki retorycznej odnoszący się zarówno do aktów, jak i artefaktów gatunkowych. W tym kontekście Autorka zaprezentowała trzy perspektywy analizy gatunku, a więc perspektywę klasyczną, współczesną oraz perspektywę krytyka (które na przestrzeni całej pracy zostały harmonijnie ze sobą zintegrowane). Realizacja powyższych zadań umożliwiła kompetentne i bardzo dobrze ustrukturyzowane przedstawienie „panoramy teorii i propozycji aplikacyjnych rozwiniętych w nurcie Rhetorical Genre Studies (RGS)", a także „holistycznych propozycji teoretycznych, wypracowanych na bazie krytycznego przeglądu dotychczasowych studiów genologicznych" (w tym kontekście omówiono koncept multitobszaru, genosfery, model 3P).

Klasyczny model krytyki retorycznej gatunków S. K. Foss został przedstawiony jako „punkt wyjścia i alternatywa" do prezentacji autorskiego modelu analizy krytycznej proponowanego przez Autorkę. Zabieg ten ukazuje, jak w praktyce naukowej można owocnie czerpać z dorobku kogoś, kto wcześniej w sposób szczególnie wartościowy eksplorował i określał daną przestrzeń badawczą. A. Budzyńska-Daca inspiruje się propozycjami S. K. Foss, dostrzegając ich użyteczność w zakresie „opisu i kategoryzacji gatunków". Zwraca jednak uwagę, że jej zamysł wykracza poza te cele, zmierzając w kierunku odpowiedzi na pytanie o to „*czemu* dany gatunek służy i jaką *ma siłę oddziaływania*". Stąd zaproponowany przez Autorkę model koncentruje się na ocenie potencjału retorycznego gatunku, ujmowanego jako „zdolność danego gatunku do generowania treści, które mogą wpływać na postawy odbiorców i wywoływać określone działania" (s. 18.). Oszacowanie tej zdolności zakłada czteropoziomową analizę, która obejmuje następujące wymiary: (1) komunikacyjno-teleologiczny (cel i funkcja komunikacyjna gatunku), (2) czasoprzestrzenny (fizyczny kontekst realizacji gatunku), (3) kompozycyjno-stylistyczny (struktura wewnętrzna artefaktów należących do gatunku oraz ich

stylistyka), (4) dyskursywno-podmiotowy (uczestnicy komunikacji oraz społeczne uwarunkowania gatunku) (s. 18, 151 i n.).

Podsumowując, recenzowane opracowanie wnosi dwoisty wkład w dorobek studiów nad retoryczną krytyką gatunków. Z jednej strony zbiera i eksponuje szeroki wachlarz narzędzi teoretyczno-metodologicznych, które stanowią podbudowę lub istotny punkt odniesienia dla retorycznej krytyki genologicznej. Z drugiej, wykracza poza dotychczasowe osiągnięcia, stanowiąc rozwinięcie autorskiego modelu analitycznego. Co istotne, propozycja A. Budzyńskiej-Dacy nie jest negacją wcześniejszych ujęć. Dopełnia je, w sposób twórczy wzbogacając pole retorycznych studiów nad gatunkami.

4. Nomadyczność, *uptake* teoretyczno-metodologiczny

Jak już stwierdzono, praca stanowi kontynuację, a także przekroczenie dotychczasowych studiów nad krytyką retoryczną gatunków. A. Budzyńska-Daca z wyczuciem i znawstwem ukazała retoryczną krytykę gatunków jako dyscyplinę nomadyczną, a więc „wędrującą" pomiędzy wieloma polami badawczymi (por. Bal 2002). Retoryczna krytyka gatunków – co Autorka wyraziście uwypukliła – może czerpać z różnorodnych tradycji badawczych, oferując im zarazem nowe wglądy oraz wzbogacenie repertuaru teoretyczno-metodologicznego. W tym kontekście bardzo wartościowe są również uwagi, w świetle których zawarte w monografii treści należy postrzegać jako wyraz eksploracji nie tylko interdyscyplinarnej, ale wręcz transdyscyplinarnej. Oznacza to, że refleksja zaproponowana przez Autorkę jest rezultatem dociekań, w ramach których przenikają się rozmaite wątki z zakresu wielu tradycji badawczych. Ich umiejętne połączenie doprowadziło do wykreowania oryginalnego wglądu, który oferuje nowatorski sposób postrzegania walorów retorycznych gatunków. Co ważne, Autorka zaprezentowała swój wkład w taki sposób, iż: (1) jasno zostały określone Jej inspiracje oraz nawiązania, na kanwie których ukształtowała swoją propozycję metodologiczną, (2) czytelnik z łatwością pojmuje specyfikę tej propozycji, identyfikując wartość dodaną, którą wnosi ona do krytyki retorycznej.

Szczególne cenny jest fakt, iż Autorka nie prezentuje swojej konceptualizacji jako rywalizującej z ujęciami już istniejącymi. Monografia nie jest zatem napisana w duchu emulacyjnym (por. Fulińska 2000). Nie chodzi tutaj o współzawodnictwo, w ramach którego czytelnik ma przekonać się, że model analityczno-metodologiczny zaproponowany przez A. Budzyńską-Dacę miałby być jakoby jedynie słusznym. Wręcz przeciwnie, Autorka w pełni świadomie i wielokrotnie podkreśla, że nie chce rywalizować, lecz wyłącznie poszerzyć możliwości krytyki retorycznej gatunków. Stąd też praca zawiera liczne dowody uznania dla innych badaczy,

wyrażając zarazem szeroką wiedzę Autorki co do tego, ile już udało się osiągnąć w ramach interesującego ją pola badawczego. Tym samym monografia może być również odczytana jako swoista summa sukcesów teoretyczno-metodologicznych w zakresie krytycznych badań retorycznych nad gatunkami. W rezultacie tekst ma sporą siłę perswazyjną, unaoczniając czytelnikowi z mocą, jak wiele i w jak atrakcyjny sposób można zdziałać poprzez zastosowanie narzędzi typowych dla krytyki retorycznej gatunków. Niemniej – co Autorka podkreśliła – koncepty prezentowane w pracy pozostają tylko i aż narzędziami. Są zatem instrumentarium, czy też zestawem soczewek, które umożliwiają określony sposób postrzegania oraz rozumienia zjawisk współkonstytuujących genosferę.

Jest więc monografia Agnieszki Budzyńskiej-Dacy twórczym i inspirującym podjęciem problemu podstaw, zasad, celów, metod i granic retorycznej krytyki gatunków. Stanowi także próbę wielopoziomowego wyjścia poza ramy swoistego gatunku, jakim jest monografia naukowa, która w sposób analityczno-syntetyczny ujmuje wskazaną tematykę. Tak więc na recenzowaną pracę można i wypada spoglądać również jako na interesujący *uptake* w odniesieniu do domeny dzieł podejmujących podobną problematykę. *Uptake* – należy podkreślić – fortunny i inspirujący. *Uptake*, który zachęca, by poddać go metakrytyce retorycznej poprzez zastosowanie modelu wprowadzonego przez Autorkę.

To zadanie wykraczałoby jednak dalece poza wąskie ramy niniejszej recenzji.

***

Książka powinna zainteresować (1) badaczy, (2) studentów oraz doktorantów, a także (3) praktyków, którzy chcą nie tylko komunikować skutecznie, lecz rozumieć to, co robią. Została napisana jasnym i atrakcyjnym językiem, z wielką dbałością o właściwe proporcje poszczególnych sekcji oraz spójność i logikę wywodu. Tekst obfituje w bardzo wyraziste przykłady, które zdecydowanie ułatwiają refleksję nad aplikacją konceptów teoretycznych i metodologicznych zaprezentowanych przez Autorkę.

Monografia zachęca do projektowania własnych badań, a także do sięgnięcia po inne opracowania dotyczące krytyki retorycznej gatunków. Książka została napisana tak, by przekonać czytelnika, iż badania retoryczne w domenie genologii są nie tylko potrzebne, lecz również fascynujące. Myślę, że jej lektura stanowić może skuteczną zachętę dla czytelnika, by zainteresował się krytyką retoryczną gatunków jako obszarem w sposób szczególny łączącym teorię z praktyką. Argumentem na rzecz tej tezy jest to, iż recenzowana praca nie tylko uwypukla pluralistyczny charakter dociekań retorycznych, lecz również wskazuje, jak je sprawnie planować i prowadzić.

Bibliografia

Bal, Mieke. 2002. *Travelling Concepts in the Humanities. A Rough Guide*. Toronto: University of Toronto Press.

Foss, Sonja K. 2018. *Rhetorical Criticism. Exploration and Practice. Long Grove*, Illinois: Waveland Press.

Freadman, Anne. 2002. „Uptake". W Richard M. Coe, Lorelei Lingard, i Tatiana Teslenko. Cresskill (red.), *The Rhetoric and Ideology of Genre: Strategies for Stability and Change*, 39–53. New York: Hampton Press.

Fulińska, Agnieszka. 2000. *Naśladowanie i twórczość. Renesansowe teorie imitacji, emulacji i prze--kładu*. Wrocław: Wydawnictwo Leopoldinum Fundacji dla Uniwersytetu Wrocławskiego.

Lausberg, Heinrich. 2002. *Retoryka literacka. Podstawy wiedzy o literaturze*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Homini.

Okopień-Sławińska, Aleksandra. 2020. „Intertekstualność, dialogowość i przytoczeniowa budowa utworu literackiego", *Teksty Drugie*, 5: 37–52. https://doi.org/10.18318/td.2020.5.4.

Informacje bibliograficzne

Budzyńska-Daca, Agnieszka. 2025. *Retoryka gatunków. Projekt krytycznej analizy*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. https://doi.org/10.31338/uw.9788323570028

Wersja EBOOK/PDF (Open Access): https://www.wuw.pl/product-pol-20843-Retoryka-gatunkow-Projekt-krytycznej-analizy-EBOOK.html